

Rozprawy Komisji Językowej ŁTN, t. LXI, 2015
ISSN 0076-0390

*Ewa Kluba**

**TAK ZWANE SAMOGŁOSKI NOSOWE
W JĘZYKU DZIECI I MŁODZIEŻY
(NA PRZYKŁADZIE POLSZCZYZNY MÓWIONEJ
UCZNIÓW Z BELCHATOWA)**

„NASAL VOWELS” IN THE LANGUAGE OF CHILDREN AND YOUNG
PEOPLE (BASED ON THE SPOKEN POLISH LANGUAGE
STUDENTS FROM BELCHATOW)

Abstract

Presented article concerns the description of the state and development prospects of nasal vowels in the youngest generation of Belchatow. Accomplished studies have also established the influence of sociological factors (age, social origin) on pronunciation.

Keywords: students Polish language, spoken language, read language, nasal vowels

Słowa kluczowe: polszczyzna uczniów, język mówiony, język czytany, samogłoski nosowe

Niniejszy artykuł stanowi próbę ustalenia społecznego zasięgu wymowy wariantów tzw. samogłosek nosowych e i q ¹ w najmłodszym pokoleniu Polaków. Ma też na celu pokazanie różnicowania realizacji wymienionych zmiennych w zależności od typu tekstu (czytany : oficjalny mówiony)².

Źródłem materiału badawczego były oficjalne wypowiedzi 37 osób, w tym: dzieci w wieku 11 lat pochodzenia inteligenckiego (10) i robotniczego lub robot-

* Uniwersytet Jagielloński, Wydział Polonistyki, Katedra Lingwistyki Kulturowej i Socjolingwistyki, ul. Gołębia 20, 31-007 Kraków; e-mail: ewa.kusmieriek@uj.edu.pl

¹ W polszczyźnie ogólnej tzw. samogłoski nosowe e i q mają wymowę dyftongiczną $-e$, $-o$ + u niezgłoskotwórcze nosowe [Urbańczyk, red., 1978, s. 293; Przybysz-Piwkowska, 2011]. W celu uproszczenia opisu w niniejszym artykule będę jednak używać określenia „samogłoska nosowa”, pamiętając o umowności tego sformułowania.

² O różnicach w fonetyce języka czytanego i mówionego pisał B. Dunaj [1982, s. 15].

niczo-chłopskiego (8) oraz młodzieży (18 lat) pochodzenia inteligenckiego (9), a także robotniczego lub robotniczego i chłopskiego (10), mieszkających w Bełchatowie w woj. łódzkim. Badania realizacji samogłosek nosowych przeprowadzono w oparciu o materiał zarejestrowany podczas wywiadów. Dla porównania wzięto też pod uwagę przykłady z tekstu czytanego, specjalnie opracowanego na potrzeby niniejszego artykułu. Do szczegółowej analizy materiału, odsłuchanego z nagrań, każdorazowo brano 10 pierwszych realizacji danej zmiennej językowej³ w konkretnej pozycji w wyrazie. Materiał badawczy został zebrany przez autorkę niniejszego artykułu we wrześniu 2011 i w lutym 2012 roku.

1. REALIZACJA ZMIENNEJ (ɛ) W WYGŁOSIE WYRAZÓW

W zebranym materiale zmienna (ɛ) wystąpiła w dwóch pozycjach: w śródgłosie przed spółgłoskami szczelinowymi oraz w wygłosie wyrazów.

1.1. Teksty czytane

W wygłosie, w tekstach czytanych, omawiana zmienna realizowana była w postaci wariantów: [ɛ̄], [e], [em] oraz [eū].

Dzieci pochodzenia inteligenckiego najczęściej wymawiały ją jako [e] – 62 użycia na 100 form (= 62% wszystkich wymówień). Realizacja z pełną nosowością była u nich o połowę rzadsza (31 wymówień = 31% wszystkich realizacji). Wariant [em] z kolei to 2,5% wszystkich wymówień, zaś wariant [eū] – 5%.

W tej samej grupie wiekowej w polszczyźnie osób pochodzenia robotniczego przeważał wariant [ɛ̄] – 45 realizacji na 80 (= 56% wszystkich wymówień), np.: *speńzić rešte życia, šuy na mauq uońčkę, pojońć Olę za żonę, vyioŭ žęse z oka, pšqzž veunę*. Rzadziej natomiast realizowano formy z samogłoską ustną e (29 wymówień = 36% zanotowanych przykładów). Wariant [em] z kolei to 6% wszystkich realizacji, a wariant [eū] – 1%.

Uczniowie szkoły średniej, zarówno pochodzenia inteligenckiego, jak i robotniczego, zmienną (ɛ) wymawiali wyłącznie w postaci wariantów [e] i [ɛ̄], jednak zdecydowanie częściej wprowadzali głoskę odnosowioną. Młodzież inteligencka [e] wymówiła 63 razy na 90 możliwych, co stanowiło 70% wszystkich realizacji,

³ Pojęcie zmiennej językowej wprowadzam za B. Dunajem i traktuję je jako „jednostkę językową o tym samym znaczeniu, ale zmieniającej się formie” [1989, s. 15]. Sama zmienna językowa jest tworem abstrakcyjnym, który w polszczyźnie mówionej realizuje się w postaci konkretnych wariantów, skorelowanych w pewien sposób z typem sytuacji komunikacyjnej oraz zmiennymi społecznymi [Kurek, 1990, s. 81].

natomiast młodzież pochodzenia robotniczego – 62 razy na 100 możliwych, co równa się 62% wszystkich realizacji.

1.2. Teksty mówione

W tekstach mówionych zmienna (ϵ) realizowana była w postaci wariantów: [ϵ], [e] oraz [em].

Zarówno dzieci pochodzenia inteligenckiego, jak i robotniczego najczęściej wymawiały głoskę [e] (odpowiednio: 89 realizacji w grupie dzieci z rodzin inteligenckich = 96% wszystkich wymówień i 61 realizacji w grupie uczniów z rodzin robotniczych = 95% wszystkich wymówień). Pozostały nieliczny odsetek to realizacje z [ϵ] (2% wymówień w grupie dzieci z rodzin robotniczych i 3% wymówień w grupie dzieci z rodzin inteligenckich) oraz z [em] (3% wymówień w grupie dzieci z rodzin robotniczych i 1% wymówień w grupie dzieci z rodzin inteligenckich).

Młodzież licealna, bez względu na pochodzenie, w wygłosie wyrazów obli-gatoryjnie wymawiała ustną samogłoskę [e].

1.3. Wnioski

Na podstawie powyższych danych można stwierdzić, że w wygłosie wyrazów najczęściej występującym wariantem zmiennej (ϵ) jest samogłoska ustna [e]. Wymowa bez rezonansu nosowego dominuje bowiem zarówno w zarejestrowanych wywiadach, jak i w tekstach czytanych. Omawiana realizacja została już zresztą uznana za poprawną w *Słowniku wymowy polskiej PWN* [Zajda, 1977, s. XXVIII], a więc w latach siedemdziesiątych XX wieku. Jedynie w grupie dzieci pochodzenia robotniczego w tekstach czytanych częściej pojawiały się formy z nosowością. Jest to zapewne rezultat wzorowania się na języku pisanym na skutek niepewności, czy w kontakcie oficjalnym wymowa typu *ide, moge* jest poprawna. Być może pewien wpływ na zachowanie bardziej prestiżowej realizacji [ϵ] wywarli też w tej grupie rodzice lub pedagodzy [Kurek, 1982, s. 153].

2. REALIZACJA ZMIENNEJ (o) W WYGŁOSIE WYRAZÓW

2.1. Teksty czytane

W tekstach czytanych zmienna (o) w wygłosie realizowana była w postaci wariantów: [o], [om], [ou] oraz [o].

W omawianej pozycji najmłodsi respondenci pochodzenia inteligenckiego w 65 wyrazach (na 100 możliwych) wymówili głoskę [o] (= 65% wszystkich realizacji), natomiast w polszczyźnie dzieci pochodzenia robotniczego lub

robotniczo-chłopskiego [q] pojawiło się w 44 formach (na 80 możliwych), co stanowiło 55% wszystkich wymówień. Drugim wariantem pod względem częstotliwości występowania było połączenie [om]. W grupie informatorów pochodzenia inteligenckiego zanotowałam je 28 razy (= 28% wszystkich wymówień), natomiast w grupie dzieci pochodzących z rodzin robotniczych – 34 razy (= 42% wszystkich realizacji). Ponadto dzieci pochodzenia inteligenckiego zmienną (q) siedmiokrotnie wymówiły jako samogłoskę ustną [o] (= 7% wszystkich realizacji), a dzieci pochodzenia robotniczego – raz jako [o] i raz jako [ou].

U licealistów wywodzących się z rodzin inteligenckich w 78 formach na 90 możliwych (co stanowi 87% wszystkich przykładów) pojawił się wariant [q]. Notowałam go: 1) w narzędniku liczby pojedynczej rzeczowników rodzaju żeńskiego, np. *ańa z gośq, zarenčyŭ śę s śostrq aleksandroq, pońček z rużq*; 2) w 3 osobie liczby mnogiej czasowników czasu teraźniejszego, np. *śadaŭq, m'ieškaiq, xożq*; 3) w bierniku liczby pojedynczej przymiotników rodzaju żeńskiego, np. *xożq na mauq uońčke*; 4) w narzędniku liczby pojedynczej zaimków rodzaju żeńskiego *ide z ņq*. Podobnie uczniowie z rodzin robotniczych w 78 wyrazach na 100 możliwych wymówili wariant [q] (= 78% wszystkich realizacji). Pozostałe warianty omawianej zmiennej to: [om], np. *ańa z gośom, zarenčyŭ śę s śostrom, śadaŭom pot starym dembem* oraz [o], np. *ańa z gośo, zarenčyŭ śę s śostro, śadaŭo pot starym dembem*. W polszczyźnie licealistów pochodzenia inteligenckiego wymowa z [om] stanowiła 13% wszystkich realizacji, natomiast w języku młodzieży pochodzenia robotniczego – 19%. W tej drugiej grupie zanotowałam też wariant [o] stanowiący 3% wszystkich przykładów.

Analiza zebranego materiału pozwala stwierdzić, iż badani respondenci rzadko używali wariantów zmiennej (q) niezgodnych z normą wymawianiową. Z drugiej jednak strony należy zwrócić uwagę na nieopanowanie wariantu [q] przez dużą liczbę dzieci pochodzenia robotniczego. W ich wypadku bowiem wymowa z [om], niedopuszczalna z normatywnego punktu widzenia, stanowiła niemal połowę wszystkich realizacji.

W trakcie odsłuchiwania zgromadzonego materiału zarejestrowano także wypowiedzi osób, które obligatoryjnie realizowały nosowe [q]. W szkole średniej było ich sześć (3 pochodzenia robotniczego i 3 inteligenckiego), a w szkole podstawowej – jedna (pochodzenie inteligenckie). Nie zanotowałam natomiast stu procentowego użycia niezgodnej z normą grupy [om] zamiast [q]. Jedyne w tekstach czytanych dwojga uczniów szkoły podstawowej (pochodzenia inteligenckiego i robotniczego), połączenie [om] występowało częściej (stanowiło odpowiednio 80% i 60% wszystkich realizacji).

2.2. Teksty mówione

W tekstach zmienna (*o*) realizowana była w dwóch wariantach: [*o*] i [*om*]. W grupie dzieci pochodzenia inteligentnego wymowa z zachowanym rezonansem nosowym pojawiła się 39 razy (na 72 przykłady = 54% wszystkich realizacji), natomiast w polszczyźnie dzieci pochodzenia robotniczego – 6 razy (na 24 przykłady = 25% wszystkich wymówień). Dzieci z rodzin robotniczych aż 18 razy użyły połączenia [*om*].

U młodzieży licealnej pochodzenia inteligentnego wygłosowe [*o*] pojawiło się 68 razy na 87 użyć (= 74% wszystkich form), a w grupie osób pochodzenia robotniczego – 61 razy na 96 realizacji (= 64% wszystkich wymówień). W pozostałych formach w polszczyźnie drugiej grupy respondentów wystąpił wariant [*om*].

Większość realizacji z zachowanym rezonansem nosowym miała miejsce w początkowej fazie wypowiedzi. Zachowywanie synchronicznej nosowości było więc prawdopodobnie związane ze świadomością konieczności starannego mówienia. Na początku wypowiedzi mówiący (jeżeli uświadamiali sobie istnienie danego dźwięku) zazwyczaj dbali o to, by go wyartykułować starannie. W dalszej części wypowiedzi respondenci przestali się skupiać na formie wypowiedzi, przenosząc swą uwagę na jej treść, co prowadziło do nieświadomego wprowadzania tych wariantów wymawianiowych, które były już utrwalone w ich idiolektach [Kucharzyk, 2003, s. 46].

3. REALIZACJA ZMIENNEJ (Ě) W ŚRÓDGŁOSIE WYRAZÓW

3.1. Teksty czytane

Zmienna (*ě*) w pozycji przed spółgłoskami szczelinowymi twardymi, zarówno w wypowiedzeniach grupy dzieci, jak i młodzieży licealnej (niezależnie od pochodzenia społecznego), najczęściej realizowana była jako dźwięk nosowy [*ě*], ale pojawiły się również inne warianty: [*e̋*], [*en*] oraz [*e*].

W polszczyźnie najmłodszej grupy uczniów pochodzenia inteligentnego wariant [*ě*] wystąpił 65 razy (na 100 wymówień) = 65% wszystkich realizacji, a w grupie uczniów pochodzenia robotniczego – 49 razy (na 80 realizacji) = 61% wszystkich form. Dzieci (niezależnie od pochodzenia społecznego) niemal dwukrotnie częściej niż wariant [*e̋*] wymawiały też samogłoskę nosową [*ě*] w pozycji po spółgłoskach twardych, a przed spółgłoskami szczelinowymi miękkimi, por. *šežěž* v *gauęžax*, *kavaueg geši*. W pozycji po spółgłoskach miękkich a przed szczelinowymi miękkimi dzieci inteligentne 15 razy (na 28 użyć = 54% wszystkich

realizacji) wprowadziły połączenie [éĭ], zaś dzieci z rodzin robotniczych – 13 razy (na 23 formy) = 57% wszystkich przykładów.

W grupie młodzieży pochodzenia inteligenckiego wariantu [e] użyto 56 razy (na 64 wymówienia) = 88% wszystkich realizacji, natomiast w grupie osób pochodzenia robotniczego – 59 razy (na 70 form) = 84% wszystkich przykładów. W pozycji po spółgłoskach twardych, a przed spółgłoskami szczelinowymi miękkimi uczniowie z rodzin inteligenckich wprowadzali wariant [e] bądź [eĭ] (po 15 razy), natomiast uczniowie z rodzin robotniczych częściej wymawiali samogłoskę nosową (18 : 11 form). W pozycji po spółgłoskach miękkich, a przed szczelinowymi miękkimi młodzież z rodzin inteligenckich 22 razy użyła wariantu [éĭ] (na 26 wymowień) = 85% wszystkich realizacji, a licealiści z rodzin robotniczych – 26 razy (na 30 form) = 87% wszystkich przykładów. W pozostałych przypadkach wymawiano niezgodny z normą wariant [e].

3.2. Teksty mówione

Przykłady ilustrujące wymowę śródgłosowego (e) w pozycji po spółgłoskach twardych i przed głoskami szczelinowymi miękkimi pozwalają stwierdzić, że zarówno dzieci (niezależnie od pochodzenia), jak i licealiści najczęściej wprowadzają tu samogłoskę z zachowanym rezonansem nosowym. Notowałam też jednak formy z samogłoską ustną [e], por. *često, kšezňička*.

4. REALIZACJA ZMIENNEJ (q) W ŚRÓDGŁOSIE WYRAZÓW

4.1. Teksty czytane

W tekstach czytanych zmienna (q) w śródgłosie przed spółgłoską szczelinową twardą wymawiana była jako [q], natomiast przed spółgłoską szczelinową miękką a po spółgłosce twardej fakultatywnie jako [q] i [oĭ]. Oprócz powyższych wariantów w zebranych materiałach znalazły się także realizacje: [ou], [on], [oń], [o] oraz [om].

Informatorzy pochodzenia inteligenckiego ze szkoły podstawowej w 84 wyrazach na 89 możliwych wymówili wariant [q], natomiast w języku dzieci pochodzenia robotniczego pojawił się on w 65 wyrazach na 72 możliwe. W wypadku, gdy dopuszczalna była wymowa fakultatywna [q] : [oĭ], członkowie najmłodszej grupy wiekowej bez względu na pochodzenie społeczne zdecydowanie częściej wypowiadali [q] (u dzieci inteligenckich stosunek [q] : [oĭ] = 31 : 5, u dzieci z rodzin robotniczych = 24 : 6). Kilkakrotnie częściej zanotowano więc formy typu *kqšl'ive gqšory, ĭaqš kšqške* niż *koĭšl'ive goĭšory, ĭakoĭš kšqške*.

Respondenci ze szkoły średniej wywodzący się z rodzin inteligenckich 76 razy na 81 zrealizowali opisywaną głoskę jako [q], natomiast informatorzy pochodzenia robotniczego – 74 razy na 89 możliwości. Zauważyć zatem można, że w śródgłosie wyrazów istnieje wyraźna tendencja do wymowy wariantu [q]. Potwierdza ją także częstszy wybór wariantu nosowego spośród dwóch możliwych – [q] lub [oĩ]. W omawianej grupie wiekowej, niezależnie od pochodzenia społecznego, wariant nosowy zawsze więc występował częściej (u młodzieży inteligenckiej stosunek [q] : [oĩ] = 28 : 5, a u młodzieży z rodzin robotniczych – 22 : 15).

4.2. Teksty mówione

W tekstach mówionych dominowała natomiast wymowa nosowego [q] – niezależnie od pochodzenia społecznego respondentów, jak i od wieku badanych.

Tekst przygotowany do badania języka czytanego zawierał także wyrazy, w których występowała litera oznaczająca samogłoskę nosową q w pozycji po literze oznaczającej spółgłoskę miękką, a przed literą oznaczającą spółgłoskę szczelinową miękką. W tej pozycji jedyną poprawną realizacją powinien być dyftong [oĩ] i w zdecydowanej większości przykładów był on wymawiany. Przykłady z niepoprawnym nosowym [q] pojawiły się tylko kilka razy.

Powyższe dane pozwalają stwierdzić, że dominującą realizacją w polszczyźnie badanych jest wymowa standardowa – [q]. Pozostałe warianty są znacznie rzadsze. Co ciekawe, stosunkowo często pojawiały się realizacje śródgłosowego q jako [om] w wyrazie *somśéži*, co mogło być spowodowane wpływem okolicznych gwar [Karlłowicz, Kryński, Niedźwiedzki, red., 1915, s. 40].

5. WYMOWA LITEROWA I HIPERPOPRAWNA

Młodsze pokolenie Polaków, zwłaszcza młodzież, prawdopodobnie pod wpływem pisma, coraz częściej świadomie wprowadza wymowę z nosowością zarówno w wygłosie, jak i w śródgłosie wyrazów. W zebranych materiale w tekstach czytanych powszechnie pojawiały się formy typu *v'izę matkę*. Co prawda, nie są one błędne, ale już bardzo nienaturalne. Uczniowie szkoły podstawowej pochodzenia robotniczego często używali też hiperpoprawnego -ę w miejscu wygłosowej grupy -em, np.: *pońčeg z naźeńe, pot starym dembę, čuov'iek s kregosupe, on xčę*. W miejscu wygłosowej grupy: samogłoska ustna + spółgłoska nosowa wystąpiły także hiperpoprawne realizacje innych samogłosek nosowych, np.: *stary dembem* = 'starym dębem', *pšetronconx* = 'przetraconym'.

W zgromadzonym materiale zanotowano też przykłady realizacji q lub ę w śródgłosie wyrazów przed spółgłoskami zwarto-szczelinowymi oraz zawar-

to-wybuchowymi. Tak zwana wymowa literowa pojawiała się w polszczyźnie uczniów szkoły podstawowej, zwłaszcza pochodzenia inteligentkiego. Samogłoska *ę* wystąpiła 34 razy, por. *č̣uov'iek s křegosuupem*, *č̣uov'ieg ze ščęq*, *poprosić o rękę*, *bžęčqce xrabqšče*, *pęčeg žotk'iefk'i*, *klęčau na dvutyšęčńiku*, *zmęčęne*, *p'ięć*, *kšęza*, *uabęže*, *tšeba bęže spēžić* rešte žyća, *pot starym dębem*, *zęby*, *gouęb'ie*, *tętno*, *p'iętnašće*, *xętnie*. Zanotowałam też 43 formy z hiperpoprawną samogłoską nosową *q*, np.: *č̣uov'iek s pšetroconym křegosuupem*, *ręčk'i*, *p'ięńc pęčkuf*, *šy na mauq uęčke*, *p'ięńqze*, *centrum dqbroyy*, *trqb'iu*, *vystop'ic fskopyx strojax kqp'ielovyx*, *ustop'iu*, *zvotp'iu*, *p'iętek*, *iękaua*.

Uczniowie liceum wywodzący się z rodzin inteligentkich w śródgłosie wyrazów 31 razy użyli hiperpoprawnego *-q* i 29 razy – hiperpoprawnego *-ę*. W wygłosie wyrazów częsta w ich polszczyźnie była forma *razę* (razem).

Z podobną częstością hiperpoprawne samogłoski nosowe pojawiały się w języku licealistów pochodzenia robotniczego. W zebranych materiale zarejestrowałam bowiem 28 przykładów z samogłoską tylną *-q* i 38 – z przednią *ę*. Ponadto, w wygłosie wyrazów, zaimek wskazujący *ten* dwukrotnie wymówiono jako: *tę*, a w połączeniu *opov'ięžęc sfojim koležankom* 18 osób, na 37 badanych, użyło hiperpoprawnego wariantu [*q*]. Jeden respondent użył wariantu o proveniencji gwarowej [*o*], por. *sfojim koležanko*.

6. WNIOSKI

W tekstach czytanych zmienna (*ę*) w pozycji wygłosowej w polszczyźnie większości badanych realizowana była jako wariant ustny [*e*]. Jedynie u dzieci pochodzenia robotniczego pojawił się wariant [*ę*], co w literaturze językoznawczej powszechnie tłumaczy się wpływem pisma na wymowę [por. Kurek, 1982, s. 153]. W tekstach mówionych dominującą realizacją był również odnosowiony wariant [*e*].

Z kolei zmienna (*q*) w wygłosie, w tekstach czytanych najczęściej wymawiana była zgodnie z normą, jako nosowy wariant [*q*]. W tej samej pozycji, w tekstach mówionych, zarówno w polszczyźnie dzieci oraz młodzieży pochodzenia inteligentkiego, jak również w języku młodzieży pochodzenia robotniczego, najczęstsza była także samogłoska nosowa [*q*]. Tylko najmłodszy informatorzy pochodzenia robotniczego realizowali tu połączenie [*om*], co może być wynikiem szerzenia się wymowy gwarowej południowej i zachodniej Polski na obszary Polski centralnej [Dunaj, 2006, s. 163].

W przypadku obu zmiennych w wygłosie zanotowano liczne formy hiperpoprawne.

Na podstawie przeprowadzonych badań można też stwierdzić, że zarówno w tekstach czytanych, jak i mówionych wiek i pochodzenie społeczne respondentów nie miały wpływu na frekwencję samogłosek nosowych *-ę* i *-o* w śródgłosie wyrazów. W tej pozycji ważniejszym zjawiskiem jest powszechnie szerząca się tzw. wymowa literowa.

Jak wynika z badań dotyczących wariantywności fonetycznej u dzieci z gminy Rzeszyca w woj. łódzkim, prowadzonych przez Katarzynę Pardej, istnieje wyraźna opozycja w realizacji samogłosek nosowych w sytuacji oficjalnej i nieoficjalnej. W sytuacji oficjalnej bowiem samogłoski nosowe *-ę* i *-o* w śródgłosie wymawiane są zgodnie z obowiązującą normą, zaś w wygłosie *-ę* realizowane jest jako dźwięk ustny [e], a *-o* jako połączenie [om] (co potwierdzają wyniki badań przeprowadzone przez autorkę niniejszego opracowania) [por. 2011, s. 125–159].

BIBLIOGRAFIA

- DUNAJ Bogusław, 1982, Fonetyka języka czytanego a mówionego, w: Jerzy Maciejewski, red., *Z zagadnień fonetyki i fonologii współczesnego języka mówionego. Księga referatów ogólnopolskiej konferencji w Toruniu, 27–29 listopada 1978 r.*, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń, s. 14–20.
- DUNAJ Bogusław, 1989, *Język mieszkańców Krakowa cz. I. Zagadnienia teoretyczne, fonetyka, fleksja*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Kraków.
- DUNAJ Bogusław, 2006, *Zasady poprawnej wymowy polskiej*, „Język Polski”, LXXXVI, nr 3, s. 161–172.
- KARŁOWICZ Jan, KRYŃSKI Adam, NIEDŹWIEDZKI Władysław, red., 1915, *Słownik języka polskiego*, t. 6, nakł. prenumeratorów, Warszawa.
- KUCHARZYK Renata, 2003, *System fonetyczny i leksykalny wsi Rzepiennik Strzyżewski w ujęciu socjolingwistycznym*, Wydawnictwo Lexis, Kraków.
- KUREK Halina, 1982, *Samogłoska nosowa ę w języku mieszkańców Krakowa (aspekty socjolingwistyczne)*, w: Jerzy Maciejewski, red., *Z zagadnień fonetyki i fonologii współczesnego języka mówionego. Księga referatów ogólnopolskiej konferencji w Toruniu, 27–29 listopada 1978 r.*, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń, s. 150–155.
- KUREK Halina, 1990, *Metodologia socjolingwistycznego badania fonetyki języka mówionego środowisk wiejskich (na przykładzie kilku wsi Beskidu Niskiego)*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków.
- PARDEJ Katarzyna, 2011, *Wariantywność fonetyczna u dzieci wiejskich z gminy Rzeszyca, województwo łódzkie*, Wydawnictwo Lexis, Kraków.

- PRZYBYSZ-PIWKOWA Maria, 2011, Od samogłosek nosowych do tzw. samogłosek nosowych, czyli o zmianach w systemie fonetyczno-fonologicznym polszczyzny w ostatnich czterdziestu latach, w: Barbara Pędzich, Dorota Zdunkiewicz-Jedynak, red., *Polskie dźwięki, polskie słowa, polska gramatyka (system – teksty – norma – kodyfikacja)*, Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 465–473.
- URBAŃCZYK Stanisław, red., 1978, *Encyklopedia wiedzy o języku polskim*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- ZAJDA Aleksander, 1977, Problemy wymowy polskiej w ujęciu słownika, w: Mieczysław Karaś, Maria Madejowa, red., *Słownik wymowy polskiej* PWN, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Kraków.

Ewa Kluba

TZW. SAMOGŁOSKI NOSOWE W JĘZYKU DZIECI I MŁODZIEŻY
(NA PRZYKŁADZIE POLSZCZYZNY MÓWIONEJ UCZNIÓW
Z BEŁCHATOWA)

Streszczenie

Niniejszy artykuł stanowi próbę ustalenia społecznego zasięgu wymowy wariantów tzw. samogłosek nosowych ϵ i q w najmłodszym pokoleniu Polaków, w tym przypadku mieszkańców Bełchatowa (woj. łódzkie). Zostali oni podzieleni na grupy ze względu na wiek oraz pochodzenie społeczne.

W tekstach czytanych zmienna (ϵ) w pozycji wygłosowej w języku większości badanych realizowana była jako wariant ustny [ϵ]. Jedynie u dzieci pochodzenia robotniczego pojawił się wariant [ϵ], co tłumaczy się wpływem pisma na wymowę. W tekstach mówionych dominującą realizacją był odnosowany wariant [e].

Zmienna (q) w wygłosie, w tekstach czytanych, najczęściej wymawiana była zgodnie z normą jako nosowy wariant [q]. W tej samej pozycji, w tekstach mówionych, najczęściej występowała samogłoska nosowa [q]. Jednak najmłodsi informatorzy pochodzenia robotniczego realizowali tu połączenie [om], co może być wynikiem szerzenia się wymowy gwarowej południowej i wschodniej Polski na obszary Polski centralnej.

W omawianej pozycji zarówno w wypadku (ϵ), jak i (q) zanotowano liczne formy hiperpoprawne.

Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, że w tekstach czytanych, jak i mówionych wiek i pochodzenie społeczne respondentów nie miały wpływu na częstotliwość występowania samogłosek nosowych $-\epsilon$ i $-q$ w śródgłosie wyrazów.

„NASAL VOWELS” IN THE LANGUAGE OF CHILDREN AND YOUNG
PEOPLE (BASED ON THE SPOKEN POLISH LANGUAGE STUDENTS
FROM BELCHATOW)

Summary

The presented article is to determine the pronunciation spread of nasal vowels ϵ and η in the youngest generation of Belchatow's people. They have been grouped by taking into consideration their age and social origin.

In read texts the variable (ϵ), in word-final position in the language of the most of children being tested, was fulfilled as the variable [e]. Only in the case of working-class children the variable [ϵ] has occurred, which is explained by the writing influence on pronunciation. In spoken texts, the non-nasal variable [e] was in the ascendant.

The variable (η), in its final position, in read texts was usually pronounced under canon of the nasal variable (η). In the same position, the nasal vowel [η] was the most common in spoken texts. However, the youngest communicants of working-class origin has made a combination [om], which can be a result of dialect pronunciation of Northern and Southern Poland being spread onto the central part of Poland.

There has been many forms of hypercorrection of both (ϵ) and (η), in the discussed stand.

On the grounds of the carried out research, it can be ascertained that, in both, read and spoken texts, age and social origin of respondents did not have any influence on the frequency of appearance of nasal vowels - ϵ and - η in mid-word position.